

ՀԱԻԱՔՈՒԱԾ ԷՋԵՐ

Ա.

— Ինչո՞ւ...:

Հարցումս՝ ամեն առիթով: Պզտիկ հասակիս ալ: Եւ ետքէն տանջանքը՝ համակ կեանքիս:

Ո՛չ ոք կրցաւ ինծի պատասխանել:

Բ.

Օր մը, դպրոցը, պատմութեան դասի մը ընթացքին, մեր վարժապետը նկարագրեց պատերազմներու ամենէն տխուրներէն մին՝ Զարդեր ու արիւնի հեղեղներ:

— Բայց ինչո՞ւ համար այս բոլորը ... հարցուցած էի բնագլխաւոր ու շատ անկեղծօրէն:

Վարժապետը դիտու անորոշ շարժում մը րբաւ: Թերեւս նոյն ձեւով պատասխանէր եթէ հարցնէի իրեն թէ ինչո՞ւ կը ճաշեն ...: Եւ զանգակը բարեբախտ ատենին հնչեց:

Գ.

Երբ մեր հասակը բարձրացաւ, մեզի տըւին թուղթ մը, քանի մը երկա՛ր ստորագրութիւններով:

Ըսին թէ վկայական մըն էր ան:

Շատ ուրախ եղայ ասկէ: Ուրախ՝ ո՛չ թէ անոր համար որ քանի մը տողեր, խոշոր տառերով, աշխատանքս արձանագրած էին, այլ որովհետեւ կ'ազատէի չըջանակէ մը որ զիս շատ տանջած էր:

Ստուգի՛ւ: Այլեւս գոց չպիտի ընէի կտակարաններ, յաճախ անիմաստ ոտանաւորներ, թիւեր, անհասանձ թիւեր: Ա՛յ չպիտի ըլլային պարտադրութիւնները մանաւանդ՝ սա՛ կամ նա՛ բանը որպէս բացարձակ ճշմարտութիւն մեր պզտիկ գլուխին մէջ տեղաւորելու:

Դ.

Բայց կեանքը աւելի դառն եղաւ դպրոցէն դուրս: Իրականութիւնները աւելի մութ թրւեցան ինծի: Զէի կրնար տակաւին ըմբռնել

ինչ որ կը պատահէր շուրջս, աչքերուս առջեւ, ամէն տեղ, ամէն քայլիս:

Յերեկն ալ մութ էր, անլուսին գիշերներու հանգոյն: Եւ խաւար կար ամէն շարժումի, ամէն իտէպի շուրջ. — ու ասոնք անթափանցիկ էին ինչպէս այն սեւ դագաղը որ մեռելը կը պարունակէ ...:

Ու այն հսկայ բառերը զոր սորված էինք զասարաններէն ներս, դուրսը տարբեր իմաստներ կ'առնէին: Առաքինութիւնը անգոյ հագուստ մը դարձած էր տգեղ մերկութիւնները գոցելու եւ պաշտպանելու համար:

Համբոյրը՝ Գուդաներու միջոց:

Սէրը դրամին հետ կ'ամուսնանար:

Արդարութիւնը խմորէ մը աւելի անջիղ ըլլալու ատիւճան յարաբերական եղած էր:

Ուժը՝ բիրտ եւ մերկ, բարոյականը դարձած էր մեր շարժումներուն, ամբողջ աշխարհին:

Աստուած տկար մարդ-արարածներուն փուշ անգամ չէ տուած՝ ինքնապաշտպանութեան համար:

Աստուած տկարութիւնը ամօթ եւ անբարոյական նկատած է, ասանց որ մարդ-արարածը այս ճշմարտութիւնը կարենայ ըմբռնել ...:

Ե.

Արեւելք՝ հայրենիքս:

Այլանդակ ժայռերու արձանագրութիւններ ու դրաղարաններու մուկերէն ազատուած ձեռագիրներ կ'ըսեն որ Լոյսը Արեւելքէն եկած է: Ասիկա, թէեւ, շատ ալ չհպարտացուց զիս:

Ես միայն Արեւելքի խաւարը տեսած եմ: Եւ արիւնը՝ հոն, մարդոց, կիներու, մանուկներու: Անհասանձ արիւնը ... տկարներու, անմեղներու:

Ներկան աւելի կ'արժէ քան անցեալը եւ, նոյն իսկ, ապագան ...:

Անցեալը արժէք չունի եթէ ներկային չծառայէ :

Զ .

Օր մը, — ինչպէս կ'ըսեն Արեւելքի մէջ թուական չիշխելու համար, — մեր քաղաքին կառավարիչը փոխուեցաւ :

Քաղաքը ոտքի հանեցին, երբ նորը կը հասնէր : Տօնախմբութիւններուն ամենէն մեծը պատրաստեցին իրեն ի պատիւ :

Ու եկաւ ան : Մարդիկ աւելի իր նօթյգին նայեցան քան թէ իրեն՝ կառավարիչին :

Անոր սուրը՝ կենդանիին պայտերուն հանած աղմուկին հետ ներդաշնակ չափ մը ունէր : Իսկ իր հպարտութիւնը՝ ձիէն ընդօրինակուած բան մը : Նօթյգը վիզը կ'ընթացէր էր իր կուրծքը համբուրելու աստիճան : Անիկա կը գոռոզանար, անշուշտ, իր բեռէն կամ բաղձութենէն : Բայց կառավարիչը ինչո՞ւ ա՛յդքան կոկողա՝ վիզ նստած էր :

Կառավարչին դէմքը խոժոռ էր : Այտի ոտկորները զգալիօրէն դուրս ցցուած : Իր պիտիերը՝ երկար ու սեւ, արտակարգ կեցուածք մը ունէին : Իր աչքերը խոշոր էին եւ դուրս եկած :

Երկու ձեռքեր, ինծի մօտիկ կեցած, կառավարչին վրայ կը խօսէին :

— Շատ արդար դատաւոր մը պիտի ունենանք իրմով, ըսաւ մին :

— Բոլորն ալ նոյն արմատէն են, առարկեց միւսը, ցած ձայնով :

— Կը սխալիս ... իր մասին լաւ պատմութիւններ կ'ընէր երէկ մեր կօշկակար թիւրոսը :

Եւ բազմութիւնը տարածուեցաւ ալլաղան ուղղութիւններով : Կը վերադառնային : Զօգեցի ես, սակայն, իմ ձեռքներս : Պատմութիւնը կար :

— Օր մը ան իր կառավարած քաղաքին փողոցները կը պտըտի եղեր, վերսկսաւ առաջին ձերուկը : Եւ կը տեսնէ որ երկու մարդ, իրարու վիզը բռնած՝ կը կուտին : Կը մօտենայ անոնց ու կ'ուզէ հանկնալ իրականութիւնը : Մէկը միտին մածունը կերած՝ չ'ուզեր, սակայն, արժէքը վճարել : Գիտե՞ս թէ մեր կառավարիչը ի՞նչ կը վճռէ իսկոյն :

— Զէ :

— Կը հանէ իր սուրը ու հարուածով մը կը ճեղքէ մածուն ուտողին փորը, ցոյց տալու համար որ իր երկրին մէջ անիրաւները կը պատժուին ... :

Է .

Զօրանոցի մը առջեւ, 1917ին :

Զինուորներ՝ ամէն տեղ, ներքը թէ դուրսը : Ճակատ մեկնելու հրամանը կար :

Անուններ կը կարգացուէին, հաց ստանալու եւ կարգ դրուելու համար :

— Ալի Մէմէ՛տ, պոռաց լայն կոկորդ մը որ, կարծէք, ասոր համար շինուած ըլլար :

Բայց պատասխանող չեղաւ : Մարդը բարկացած՝ կրկին կանչեց : Միշտ լուռ թիւն :

Այս անգամ, սակայն, ցոյց տուին Ալի Մէմէտը : Անկիւն մը նստած, կծկուած, անիկա իր շուրջը կը նայէր առանց տեսնելու :

Եւ միշտ չպատասխանեց ան :

Սպան բարկացաւ : Գնաց անոր մօտը ու իր ոտքովը հարուածեց : Զինուորը այս ձեռքին ալ չպատասխանեց : Աւելի ուժգին աքացիներ տեղացին անոր կողքին :

Այս անգամ գետին պռակեցաւ զինուորը, երեսի վրայ : Սպան յուսահատած՝ իր պաշտօնին վերադարձաւ :

Մէմէտ առանձին շմաց իր դժբախտութեան մէջ : Շատեր՝ իրեն պէս, իր քովը պատկեցան, անխօս, ուժասպառ :

Քիչ յետոյ, հացերը բաժնեկէ ետք, սպան բարձր քարի մը վրայ ելաւ : Հայրենիքի ծառայելու սուրը պարտականութիւններէն, զինուորական քաջութիւններէն, քանի մը գոց սորվուած բռներ արտասանեց, իր պերճախօսութեանը համոզուած շնորհով :

Եւ մեկնումի հրամանը, ահա՛ :

Եւ ետքէն դիտուեցաւ որ միացողները դաշտակներէն շատ էին : Իրական զոհերը մարդկային տգիտութեան, արկածախնդրութեան եւ չահամոզութեան ... :

Ը .

Արիւնը խաղաղութեան երդուեալ թշնամին է : Ինչպէս խաղաղութիւնը՝ պատերազմին հակառակորդը :

Աշխարհի բոլոր զինուորականները կ'ըսեն թէ խաղաղութեան համար կը պատերազմին :

Սուտ է : Մթութիւնը ո՛չ մէկ ատեն լոյսին հետ կ'ընայ բարեկամանալ :

Թ .

Մեր «քաղաքակրթութիւնը» հակասութեանց սերտ շղթայ մ'ըն է :

Ատեաններ կան մարդասպանները դատե-

լու համար: Զինուորական վարժարաններ կան
մարդ սպանելը սորվեցնելու համար:

Բոլորն ալ օրինական հաստատութիւններ
են:

Փ.

Առանց մարդուն ստեղծութիւն՝ Աստուծոյ
գոյութիւնը վիճարանութեան նիւթ չպիտի
ըլլար ...:

ՓԱ.

Արեւմուտք ...: Քաղաքակրթութիւն ...:

Ուղեցին որ այս երկու հսկայ բառերը ի-
րարու հոմանիշ ըլլան: Եւ այս՝ հակառակ ա-
նոր որ Եւրոպան աշխարհի ամենամեծ սպան-
դանոցը եղաւ չորս տարի շարունակ ...:

... Դիպուածը հետաքրքրութիւնս գոհա-
ցուց:

Եւրապա էի: Եւ հոն՝ ուր այժմ քաղաքա-
կրթութեանց ամենէն հինը, ամենէն նուրբը
կը ախրէ, Ռօնսարին, Տէքարթին, Փասթէօ-
րին, Անաթօլ Ֆրանսին հայրենիքը:

Օր մը, ճաշարանի մը մէջ: Առաջին ան-
գամ ըլլալով կը լսէի խօսակցութիւնը քաղա-
քակրթուածներու: Որովհետեւ շատ քով քովի
էինք, ամենքս ալ: Սրահը լեցուն էր:

Ճիշտ մօտս՝ երիտասարդ ամուսին մը, իր
կնոջ հետ՝ մեծ տէքսթիլով, եւ անոնց մէջտե-
ղը, իրենց շատ սիրուն սլոտիկը, գրեթէ պուպ-
րիկ մը պիտի ըսէինք: Նուրբ, չէ՛, նրբագոյն
ճաշակ՝ երեքին ալ հագնուածքին մէջ:

Մարդը մէկ թեւ ունէր — ծախը: Թերեւս
աջը ճակատը ձգած է, խորհեցայ, տեսնելով
գունաւոր ժապուէնի պղտիկ ու նեղ կտոր մը՝
իր կուրծքին վրայ, պոռացող հպարտութեամբ
մը դրուած:

Ամեն բերան կը խօսէր: Մտիկ ընողը՝ մի-
այն ետ: Օրուան նիւթը Սիբի—Քարփանթիէի
կոփամարտն էր ...:

Սեւամորթը յաղթած ...:

Ամօթ:

Շատեր այդպէս կը խորհէին: Ուրիշներ
Սիբիիին յաղթութեան հռչակումին մէջ ժիւ-
րիին անիրաւութիւններ վերադրեցին: Ու ա-
մեն տեղ տաք վիճարանութիւն, սուր հետա-
քրքրութիւն, մանրամասնութեանց ակնդէտ
սպասում, այնքան որ ատոր նմանը Վէրսայի
աթիւն անգամ շտեռաւ 1918ին:

Դրացիս, ձախ թեւով իր կնոջը կարմիր
գլինի սպասարկելէ յետոյ, յարեց, գիւտ մը ը-
րածի նման.

— Օ՛հ, այնքան ալ տխրելու հարկ չկայ
... Սիբի, թէ եւ սեւամորթ մը, բայց, վերջա-
պէս, Սենեկայցի է, ... գրեթէ Դրանսացի մը
... չէ՞:

ՓԲ.

Խաւար է տակաւին ամէն տեղ ու նոյն իսկ
այն պահուն ուր արեւը, կեղբոն հասած, կի-
զի է ու առատ՝ կեանքերը մարելու ատտիճան:

ՓԳ.

Ժամանակ մը՝ ուղեցի գիտնալ սկիզբը եւ
վերջը մեր լուսութեան: Միամտութիւն: Եւ շատ
յոգնեցայ: Եւ յուսահատեցայ:

Այսօր ալ ուրիշ ջանք մը՝ նոյնքան հալա-
ծիչ:

Թէ ինչո՞ւ մարդկային յաւիտենական եւ
անսառնան տգիտութիւնը ...: Ինչո՞ւ՝ Պղատո-
նէն, Սոկրատէն, Կէօթէէն, Հիւկոյէն, Թոլս-
թոյէն, Պէթովէնէն ետքը:

Չեմ գիտեր ...:

Չկրցայ հասկնալ ...:

Կամ՝ իմաստութիւնը լոկ կը յանձնարարէ
...: Խիղճն ալ հակառակը կը պոռայ:

Յաւիտենական պիտի ըլլայ այն կոխը որ
այս երկուքին միջեւ գոյութիւն ունի ...:

ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՊԱՉ

Ադեֆանդրիա